

THOMAS ERIKSON

VALEHTELIJAT

YMPÄRILLÄNI

**NÄIN TUNNISTAT HUIJARIT
JA SUOJAUDUT VILPILLISYYDELTA**

SUOMENTANUT ELINA LUSTIG

ATENA

Ruotsinkielinen alkuteos

Omgiven av lögnare. Därför är sanningen det sista du vill höra

Copyright © Thomas Erikson, 2024, by Agreement with Enberg Agency

Suomenkielinen laitos © Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2025

Jyväskylä

ISBN 978-951-1-49650-2

OTAVA
KIRJAPAINO

Keuruu 2025

SISÄLLYS

JOHDANTO: TÄMÄN TAKIA HALUAT LUKEA KIRJAN VALEHTELIJOISTA	9
1: VALHEIDEN KARTOITUSTA	14
Valehtelevatko kaikki?	16
Henkilökohtaisella tasolla	21
Rehellisyys maan perii?	23
Käyttökelpoista tietoa – neljä väriä	26
Milloin valehtelit viimeksi?	33
Näinkin voit katsoa ympäristösi ihmisiä	34
Maailmankuuluja valehtelijoita: Paholainen	36
2: MITÄ ON TOTUUS?	40
Ehdottomat totuudet	42
Hyvä tahto	48
Uutisointi ja poliittinen näkökulma	52
Eivät kai numerot valehtele?	55
Hiljaisuuden arvo	59
Totuus, hienotunteisuus ja ehdottoman rehellisyyden vaikeus	68
Testi: Missä sinun rajasi menee?	72
Opettele suhtautumaan totuuteen	75
Maailmankuuluja valehtelijoita: Anna Anderson	76
3: MIKÄ ON VALHETTA JA MIKÄ EI OLE VALHETTA?	80
Valheen anatomia	81
Valkoiset valheet	84
Valhe edellyttää uskottavaa strategiaa	90
Mikä ei ole valhe?	92
Hyvää tarkoittava valehtelu	96
Ota opiksesi motiivista	99
Maailmankuuluja valehtelijoita: Anna Delvey	101

4: MIKSI OIKEASTAAN VALEHELEMME?	104
Yhdeksän syytä valehteluun	105
Valehtelu rahan vuoksi	119
Väärän lipun alla	124
Miksi sinä valehtelet?	129
Siksi valehelemme	130
Maailmankuuluja valehtelijoita: Caroline Calloway	132
5: VALEHELEMISEN SEURAUKSET	136
Kukaan ei rakasta valehtelijaa	138
Mitä valheet voivat aiheuttaa?	140
Mitä valheista seuraa eri persoonallisuustyypeille?	149
Mediassa valehtelun seuraukset	152
Puhutko aina totta?	159
Näin vältät valehtelemisen	160
Maailmankuuluja valehtelijoita: Lance Armstrong	162
6: NÄIN SEPITETÄÄN USKOTTAVA VALHE	164
Vaihe vaiheelta	166
Tunnista eleet	174
Nyt kun tunnet valheen	180
Maailmankuuluja valehtelijoita: Tinder-huijari	182
7: NELJÄN VÄRIN SUHDE VALEHTELUUN	186
Punaiset valehtelevat tietoisesti	187
Keltaiset valehtelevat saadakseen tunnustusta	190
Vihreät valehtelevat välttääkseen riitaa ja vaatimuksia	194
Siniset valehtelevat herättääkseen luottamusta	196
Miten eri persoonallisuustyypit reagoivat valheisiin?	199
Värit opastavat	208
Maailmankuuluja valehtelijoita: Bill Clinton	209

8: PSYKOPAATIT JA NARSISTIT VALEHTELEVAT NÄIN	212
Manipulaation mestari	214
Pelottavat pettäjät	216
Ole varuillasi ihmissuhteissa	222
Voiko heitä hoitaa?	224
Maailmankuuluja valehtelijoita: Bernie Madoff	227
9: VALEHTELIJAN PALJASTAMINEN	230
Kuka valehtelee parhaiten?	231
Näin se sujuu	233
Psykologit ja valehtelijat	236
Valheenpaljastimien mahdollinen hyöty	240
Maailmankuuluja valehtelijoita: Richard Nixon	243
10: VALEHTELIJA TILILLE	246
Ymmärrä motiivi	248
Voit edetä näin	250
Mieti seurauksia	254
Käsittele kielto	255
Näin päihität valehtelijan	257
Maailmankuuluja valehtelijoita: Paavi Johanna	258
Testi: Oletko valehtelija?	260
LOPPUSANAT: MUUTAMA HYVÄ NEUVO MATKAN VARRELLE	271
LIITE: TOTUUS JA SEN SEURAUKSET MEDIASSA JA POLITIIKASSA	279
Lisää sosiaalisesta mediasta	280
Poliittisesti korrekti	289
Luvuilla leikkiminen	297
Jälkisanat	317
Lähdeluettelo	318

JOHDANTO

TÄMÄN TAKIA HALUAT LUKEA KIRJAN VALEHTELIJOISTA

PALJASTANPA SINULLE YHDEN ASIAN, jota olet jo kauan epäillytkin: konsultit eivät tiedä läheskään aina, mitä tekevät.

Tein monen vuoden ajan töitä johdon konsulttina. Paikoitellen se oli vaikeasti selitettävä työ, joka saattoi kuulostaa toisten korvaan samalla äärettömän tarkkarajaiselta ja samalla perin juurin höttöiseltä. Siihen kuului kaikenlaista mappien kantamisesta konsernijohtojen kokouksiin osallistumiseen asti. Erityisen suurta iloa minulle kuitenkin tuottivat tietyt järjestämäni workshopit, joihin kokoontui kaikkia mahdollisia ihmistyyppejä.

1990-luvulla puhuttiin mielellään arvopohjasta. Kaikessa oli kyse arvoista. Kaikkien piti tehdä töitä arvojensa pohjalta. Väite ”jos emme tunne arvojamme, mikään ei toimi” päti niihinkin, jotka eivät edes tienneet, oliko heillä arvopohjaa. Tai eivät ehkä itse asiassa ymmärtäneet, mitä koko sana tarkoittaa.

Mutta minun alallani painettiin päälle. Nyt määritellään arvopohjat. Pannaanpa toimeksi.

Eräs harjoitus meni suurin piirtein näin: Kyseessä olevasta organisaatiosta koottiin ihmisryhmä. Se saattoi olla johtoryhmä tai myyjäjoukko tai

mikä tahansa ihmisryhmä, joka oli tarpeen koota samaan huoneeseen. Lähdin liikkeelle selittämällä, mitä arvopohjalla tarkoitettiin ja miksi kukaan osallistujista ei tulisi enää toimeen ilman vähintään viittä tai kuutta arvoa.

Joka ikinen ryhmässä joutui kirjoittamaan paperille omat ehdotuksensa, ja sitten neuvottelisimme niistä muutaman yhteisen arvon. Voit uskoa, että keskustelusta tuli hurjaa, kun huoneessa oli ehkä kolmekymmentä ihmistä.

Älä kuitenkaan ymmärrä tätä väärin. Harjoitus sinänsä on arvokas ja erittäin antoisa. Varsinainen ongelma ei ollut siis se. Murheita aiheutti oikeastaan seuraava kierros, jossa minun piti saada ryhmä määrittelemään kukin arvo erikseen. Ei nimittäin riitä, että vain tuottaa kasan latteuksia. En aio olla tässä kovin monisanainen, mutta sallinet minun kuitenkin esittää yhden lyhyen esimerkin.

Yhdeksässäkymmenessä prosentissa niistä kerroista, joina olen teettänyt tämän harjoituksen (ja olen teettänyt sen satoja kertoja), tärkeäksi arvoksi nousee *rebellisyys*.

Rebellisyys! sanoo ryhmä. *Aivan! Rebellisyyttä meiltä pitää tietenkin löytyä!* Kaikki nyökyttelevät innostuneesti.

Hyvä, sanon. Rebellisyys kuulostaa oikein hyvältä. Määritelläköpä nyt, mitä se tarkoittaa, ja ennen kaikkea kuvailkaa, miten ihmiset käyttäytyvät, kun haluavat osoittaa olevansa sataprosenttisesti rebellisiä.

Ryhmä joutuu saman tien jokseenkin suuriin vaikeuksiin.

Alku on vielä helppo. *Puhutaan totta.* Siten joku esittää, että voi se olla hankalaakin. Toden puhuminen siis. Totuutta kun voi olla niin vaikea kestää. Porukka saattaa loukkaantua. Ottaa nokkiinsa.

Mikä neuvoksi? Ryhmä keskustelee. Lopulta joku esittää ratkaisun. Kerro totuus vain, kun se ei vahingoita ketään.

No otetaanpa käsittelyyn itse *totuus*. *Mikä totuus valitaan? Kenen totuus? Kuinka suuri osa totuutta?*

Jos asiakas kyseenalaistaa rutiinejamme – jotka joka tapauksessa on kuitenkin luotu enimmäkseen meitä varten – emme me silloin herra paratkoon voi sanoa, mitä johto itse asiassa ajattelee asiakkaistaan. Sellaista tietoa emme totisesti halua paljastaa ainakaan vapaaehtoisesti.

Aina vain vaikeammaksi käy. Sitä paitsi ovatko kaikki todellakin ansainneet totuuden? Selvästi osa asiakkaistakin valehtelee meille, koska haluavat itselleen etuja. Meidän ei tarvitse olla rehellisiä juuri heille. Nämä petolliset tyypit saavat syyttää itse itseään, jos tarkkoja ollaan.

Pian aletaan käydä pitkäksi venyvää keskustelua, jonka lopputuloksena on monta vaikeasti ratkaistavaa kysymystä.

Nyt varmaan arvaat lopputuloksen. Ajoittain kovaäänisiksikin yltyvän keskustelun tuloksena ryhmä päättää pyyhkiä rehellisyyden pois mahdollisesta arvopohjasta. Tarkalleen ottaen ei ollut mahdollista päästä yhteisymmärrykseen siitä, mitä hemmettiä rehellisyys oikein tarkoittaa.

Rehellisyys ei ole tähän päivään mennessä selvinnyt kertaakaan hengissä tästä harjoituksesta.

Miksi kerron tämän sinulle? Siksi, että haluan sanoa heti aluksi yhden asian suoraan: kun annan tässä kirjassa oman kuvani totuudesta tai valheista, minua hämmästyttäisi, jos olisit kaikesta kanssani samaa mieltä. Ensiksikin omat arvosi vaikuttavat asiaan, ja toisaalta määrittelet valheet joksinikin muuksi kuin minä tässä kirjassa esitän.

Osa teistä tähän kirjaan tarttuneista heittää sen kaarella huoneen toiselle laidalle, koska pakotan teidät katsomaan itseänne peilistä ja yritän saada teidät vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Miksi juuri *sinä* valehtelet? Ja onko sinulla aavistustakaan siitä, mitä se merkitsee ympärilläsi oleville ihmisille?

Jotkut alkavat oivaltaa asioita omasta itsestään. Ja, mikä hauskinta, tietenkkin toisista ihmisistä.

Tarvitset tätä kirjaa kuitenkin siksi, että se kertoo, mitä sinun pitää tietää tunnistaaksesi valehtelijan, olipa hän sitten hyvä ystävä tai työtoveri. Tai serkku tai pomo. Tulen esittämään myös muutamia tekniikoita, joita soveltamalla pystyt tunnistamaan valheen. Sehän on tärkeää, sillä ethän halua tulla huijatuksi, vai mitä?

Esittelemiäni työkaluja voit hyödyntää kaikissa ihmissuhteissasi. Ja mikä vähintään yhtä tärkeää: monet tulevat käyttämään samoja työkaluja ollessaan tekemisissä sinun kanssasi.

Käsi sydämellä: kukaan meistä ei varmaankaan ole täysin virheetön. Hankalinta valheissa on kai se, että kaikki hyväksyvät ne. Ehkä eriasteisesti, mutta itse en kuitenkaan ole tavannut ketään, joka haluaisi kuulla totuuksia koko ajan. Usein totuus satuttaa, ja totuuden vaihtoehto lienee pitkälti vain valhe. Vai mitä? Sitä paitsi me kaikki valehtelemme, joten kukaan ei voi vanna, ettei hyödynnä valheita työkalunaan.

Epäroin kauan, pitäisikö minun kirjoittaa valehtelusta. Tämän kirjan aihe oli *tulevien projektien* listalla monta vuotta – ja työ tuntuu vaikealta jo nyt. Kustantajani sanoi, että minun pitäisi tietenkään määrittellä heti alkuun se, mitä valhe on, muuten olisi vaikea päästä yhtään mihinkään.

Okei, ihan kohtuullinen vaatimus.

Aika pian jäin kuitenkin jumittamaan kaikkeen. Oli valkoisia valheita ja puolitotuuksia. Tai kaunisteltuja totuuksia. Tai *minun* totuuksiani. Tai vaihtoehtoista tietoa. Tilastotietoa. Valeuutisia tai poliittista korrektiutta, joka ei salli kyseenalaistamista tai joka manipuloi tietoa edistääkseen tiettyjä näkökulmia. Yhtä suurta sotkua kaikki. Sosiaalinen media ja muu media. Mihin voi oikeastaan luottaa?

Mutta en voinut antaa aiheen olla. Tämä kirja vaati tulla kirjoitetuksi. Halusin tutkia asiaa perusteellisesti. Avaan nyt oven manipulaation, epäluotettavuuden, petosten ja valheiden maailmaan. Mutta myös niiden totuuksien maailmaan, joita tarvitsemme luoviaksemme meitä kaikkia ympäröivässä monimutkaisessa maisemassa.

Kirjassa kerron, miten tunnistat valheen, miten paljastat valehtelijan ja miten käsittelet häntä esittämällä itse totuuden.

Kerron myös, millä tavalla onnistut itse pysymään totuudessa niin pitkälle kuin vain mahdollista. Sillä kuten juuri näimme, ei ole helppoa olla rehellinen. Vaikka kaikki allekirjoitamme sen, että rehellisyys on tärkeää, ongelmat luuraavat jo nurkan takana ja alamme lipsua totuudesta melkein heti.

Olen tosissani.

Koska kerrankin voin sanoa olevani oikeassa väittäessäni, että meillä on kirjaimellisesti... *valehtelijat ympärillämme*.

Kaikki nimittäin valehtelevat.

Jopa sinä.

Jopa minä.

Mutta ehkä voisimme valehdella vähän entistä vähemmän ja uskaltaa olla vähän entistä rehellisempiä...? Jos vain tietäisimme, miten. Ja miksi. Joten heittäytykäämme nyt tähän seikkailuun sormet selän takana ristissä.

Varoitus: et tule olemaan samaa mieltä kaikesta. Jotkut esille ottamani asiat saattavat jopa suorastaan ärsyttää sinua. Jos niin on, en ole tarkoittanut hännätä sinua, mutta rehellisesti sanoen mielestäni on parempi, että reagoit edes jollain lailla etkä vain siirrä kirjaa yhdentekevästä sivuun ja huokaise... *jaahas*.

Tervetuloa virkistävälle matkalle valheiden ja petosten kiehtovaan maailmaan.

Thomas Erikson

LUKU 1

VALHEIDEN KARTOITUSTA

*I am sorry if you don't like my honesty,
But to be fair –
I don't like your lies.*

TUNTEMATON

MONI TUNTEE KIUSAUSTA vähän valehdella. Se on tapa luovia arjessa ja tuntea päivän päätteeksi selvinneensä kuiville. Iso valhe, pieni valhe, kukaan ei huomannut, hahhahhaa, jäin niskan päälle. Erityisen paljon saattaa koukuttaa se, että onnistuu vakuuttamaan jonkun jostakin, mikä ei ole totta. Varsinkin jos muutenkin viettää päivänsä enimmäkseen moraalilin harmaalla alueella.

Nykymaailman kiivastahtisessa menossa kiusaus olla kertomatta totuutta on suurempi kuin koskaan. Palautettahan annetaan enemmän tai vähemmän saman tien. Patologisesta valehtelusta, manipulaatiosta ja petoksesta on epäilemättä tullut yleistä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tuotetaan kuohuttavia ja tuulesta temmattuja uutisia huomion saamiseksi, peukaloidaan tai tulkitaan väärin tilastoja omien henkilökohtaisten käsitysten tukemiseksi tai langetaan kerta kerran jälkeen valkoiisiin valheisiin, kun on tullut mokattua; näin raja totuuden ja petoksen välillä hämärtyy.

VALEHTELEVATKO KAIKKI?

Eivät. Ei ole olemassa kiistatonta tilastointia, joka osoittaisi *kaikkien* valehtelevan. Jos niin väitettäisiin, se olisi törkeä valhe. Mutta on loogista olettaa kaikkien tekevän sitä, ja itse perustelen sen ihmisistä saamillani kokemuksilla. En usko, että sinäkään sanot vastaan. Itse asiassa tiedämme sen. Kaikki me vähän valehtelemme silloin ja tällöin. Sillä tavalla asiat sujuvat parhaiten.

Voin ihan hyvin.

Tuo mekko sopii sinulle hyvin.

Minäkin rakastan sinua.

Olen jo tulossa.

Ai, en huomannutkaan sinua.

Ei, en loukkaantunut.

Aivan. Uskon, että on ihan kohtuullista väittää, että aika ajoin me kaikki pikkuisen valehtelemme.

Saattaa kuulostaa pahalta, mutta valehtelu on aika vaistomaista ja tavalista toimintaa. Jos ajattelet ”*Ei, en minä valehtele*”, suosittelen lukemaan uudestaan yllä olevat esimerkit. Ja hyväksymään sen jälkeen totuuden.

Valehtelemisen syyt voivat tietenkin vaihdella ihmisestä toiseen ja tilanteesta toiseen. Yritämme ehkä puolustaa itseämme, välttää konflikteja, tehdä johonkuhun vaikutuksen, säilyttää salaisuuden, saada sosiaalista hyväksyntää tai esittää itsemme hiukan entistä imartelevammassa valossa.

Useimmiten valehtelemme ollaksemme loukkaamatta toisten ihmisten tunteita ja pitääksemme heidät jonkinlaisessa pienessä onnellisessa kuplassa. Tietyssä määrin tällaiset valkoiset valheet tai pienet sanomatta jättämiset voivat olla oikeutettuja. Itse asiassa ne voivat edistää ihmissuhteitamme. Siihen viittaa osaltaan myös psykologinen tutkimus.

Lopputuloksena on yksinkertainen, jos lähdemme siitä, että kaiken, mikä ei ole sataprosenttisesti totta, täytyy olla valhetta. Joskushan meille esitetään kysymyksiä syvimmistä tunteistamme ja ajatuksistamme, emmekä me kerta kaikkiaan ”voi” kertoa totuutta niistä. Joidenkin asioiden tunnustaminen satuttaa, joten vedämme jotain sopivaa hihasta ja toivomme, että se menee läpi.

Kolikolla on kaksi puolta

Ei se kuitenkaan useinkaan ole niin yksinkertaista.

Kuvittelepa isä, joka valehtelee kahdeksanvuotiaalle tyttärelleen. Kuulostaa kammottavalta teolta. Mutta tytär oli hukannut lempilelunsa ja isä näki, miten lelu oli kulkeutunut auton alle ja mennyt tuusan nuuskaksi. Isä ei halua tyttären sydämen murtuvan, joten hän kertoo tälle, että lelu on leikkikalujen sairaalassa ja tulee takaisin, kun se on taas terve/hoidettu.

Aika viaton sepite, vai mitä? Isä valehtelee suojellakseen tyttärtä tuskalta. Valhe on loppujen lopuksi kummunnut myötätunnosta. Tarkoitus on hyvä, mutta on tärkeää löytää tasapaino tytön tunteiden varjelemisen ja sen välillä, että antaa hänen käsitellä tunteitaan ja tottua jonkinlaiseen kipuun. Elämä voi nimittäin olla kovaa. Ongelmia tunkee varmasti tulevaisuudessakin ovista ja ikkunoista.

Joka tapauksessa pikkutyttö alkaa aika pian kysellä lelunsa perään. Ehkä hän haluaa mennä katsomaan sitä lelujen sairaalaan, niinhän kuuluu tehdä.

Isällä on siinä tapauksessa jäljellä enää kaksi vaihtoehtoa. Joko hän kertoo totuuden ja tunnustaa keksineensä kaiken. Se ei ehkä ole hauskaa, mutta joka tapauksessa rehellistä. Tai sitten hän voi kehittää uusia valheita korjatakseen ensimmäisen valheen seurauksia.

Pian hän on takertunut huijausten ja valheiden verkkoon, josta on vaikea päästä irti. Näin kävi, vaikka alun perin hänen tarkoituksensa oli vain hyvä.

Entä sitten tämä esimerkki:

Kun kävin yläkoulua, eräs luokkatoverini kertoi parhaalle ystävälleen, että tämän piirustus oli valittu koulun näyttelyyn. Niin ei todellakaan ollut oikeasti tapahtunut. Tyttö ilmeisesti halusi ilahduttaa kyseistä poikaa, mutta lisäksi harhauttaa tätä yrittäessään saada oman taideteoksensa valituksi kyseiseen näyttelyyn. Ajatuksena oli, että jos pojan työ olisi jo valittu, tämä ei enää viimeistelisi sitä yhtä paljon ja tytön mahdollisuudet paranisivat.

Tytön valhe oli juuri niitä valheita, joissa yhdistyvät hyvät ja itsekkäät tarkoitukset. Tyttö toki halusi saada kaverinsa iloiseksi, mutta ennen

kaikkea hän halusi saada itselleen tiettyjä etuja. Vastaavan kaltaiset valheet saattavat tarjota tilapäistä iloa, mutta riskinä niissä on myös se, että pitkällä aikavälillä ne nakertavat ihmisten välistä luottamusta.

Sehän juuri on ongelma. Valheet ovat kaksiteräinen miekka. Joskus valheilla halutaan suojella toista ja tarjota tilapäistä pakoa mahdollisesti julmalta totuudelta. Toisinaan vaikuttimena on kuitenkin pyrkimys henkilökohtaiseen etuun, kateus tai manipulointi.

Ei tietenkään voi sanoa, että useimpien valheiden takana olisi paha tarkoitus, mutta kaikilla valheilla on enemmän tai myöhemmin seurauksensa.

Fake news ja kuuluisat trollitehtaat

Joskus maailmassa pystyttiin luottamaan siihen, mitä lehdissä lukee, mutta siitä on jo kauan. Nyttemmin mikään ei ole aivan itsestään selvää, ja moni meistä haluaisi nähdä kaiken omin silmin voidakseen omaksua sen, mitä tapahtuu. Otetaanpa esimerkiksi valeuutiset, toisin sanoen faktat, jotka eivät pidä paikkaansa tai joilla johdetaan ihmisiä tahallaan harhaan, jotta saataisiin aikaan hämmennystä ja vastaanottajan olisi mahdotonta tietää, mikä on oikeasti totta ja mikä ei. Valeuutiset ovat yksi syy, miksi monet ovat lakanneet katsomasta television uutisohjelmia. He sanovat, että eivät voi yhtään tietää, kuinka totuudenmukaista raportointi on.

Ja kun lisäksi raportit käsittelevät aamusta iltaan enimmäkseen kurjuutta – se on yksi keino saada klikkauksia ja houkutella lukijoita tai katsojia – seurauksena on, että monet kerrassaan masentuvat uutisten sisälöstä. Minua koko kuvio suorastaan raivostuttaa.

Väitän, että nettikäyttäytymistämme ohjaavista algoritmeista vastaavat ovat tarkkaan perehtyneet siihen, miten ihmiset toimivat, eivätkä samalla tunnu käsittävän hiukkaakaan, miten algoritmit itse asiassa vaikuttavat meihin. Tai sitten he ovat vain tietoisesti välittämättä seurauksista.

No joo. Digitaalisten alustojen esiinmarssi on saanut aikaan sen, että meidät altistetaan päivittäin valtavalle uutis- ja informaatiotulvalle. Valitettavasti monet vähemmän omantunnontarkat ihmiset ja jopa instituutiot

ovat sisäistäneet ne suuret mahdollisuudet, joita yleisen mielipiteen huijareihin ja manipulointiin tarkoitettujen tarinoiden levittäminen tarjoaa.

Jotkut kilpailevat uusimmista ja mehukkaimmista yksityiskohdista pohtimatta hetkeäkään, ovatko ne totta. Valeutisten esiinmarssi kasvatetaan houkutusta olla kertomatta totuutta, mikä taas antaa ihmisille luvan levittää epätotuusasiaa ja vaihtoehtoista totuutta omaa asiaansa ajaakseen.

Valeutiset hyödyntävät lisäksi ihmisten synnynnäistä uteliaisuutta. Ne leikkivät tunteillamme ja arvoillamme saadakseen aikaan klikkauksia ja innostusta. Paikkansa pitämättömät raportit eturivin kuuluisuuksien kuolemasta tai poliitikkojen skandaalimaisista toimituksista aiheuttavat suuria väärinkäsityksiä. Ketään ei mainita nimeltä, ketään ei unohdeta. Edustitpa itse mitä poliittista suuntaa tahansa, voit olla vuorenvarma siitä, että myös kannattamasi puolue vääristelee totuutta.

Nämä nimenomaiset esimerkit ovat vielä ehkä kohtuullisen viattomia. On kuitenkin olemassa niin kutsuttuja trollitehtaita, joilla ei muuta tehtävää olekaan kuin ”uutisiksi” verhotun propagandan tuottaminen ja karkeiden väittämien esittäminen aiheesta jos toisestakin. Pietarissa Venäjällä trollitehdas Internet Research Agency omistautuu täysin sydämin Venäjän presidentin Vladimir Putinin kehumiseen ja samaan aikaan Yhdysvaltojen ja Ukrainan mustamaalaamiseen. Trollitehtaan kampanjan oletetaan vaikuttaneen muun muassa mielipiteisiin, joiden ansiosta Donald Trump onnistui kampeamaan itsensä Yhdysvaltain presidentiksi vuonna 2016. Totta vai tarua? Mielipiteet jakautuvat.

Tiede kertoo aina totuuden?

Voihan veljet. Tietopohjaisen päätöksenteon maailmassa tilastoilla ja tieteellä pohjustetaan monia äärettömän vakuuttavia väitteitä ja mielipiteitä, joilla sitten muokataan suuren yleisön käsityksiä, ja sitä kautta saadan sitten yhteiskunnan laaja tuki. Asioita vastustetaan erittäin usein väittämällä, että *eihän se edes perustu tieteeseen!* Vaikka näkisi jotain omin silmin, siihen ei suostuta uskomaan, ellei sitä todisteta miljoonilla tutkimuksilla.

Kummallista on, että ensin omaa mielipidettä tuetaan tieteellä mutta seuraavassa silmänräpäyksessä viis veisataan tieteellisistä todisteista, jos oma mielipide on toinen. Miten se on mahdollista? Myöhemmin tässä kirjassa tarkastelemme tunteiden ja mielipiteiden vaikutusta kaikkiin niihin ihmisiin, joiden älykkyydosamäärä on huoneenlämpöä korkeampi. Emme nimittäin ole järkiolentoja.

No miten tilastoihin sitten pitäisi suhtautua? Tilastothan ovat aina oikein. Luvut eivät valehtele. Voihan niin olla. Kaksi plus kaksi on edelleenkin neljä. Mutta jopa valehtelijat käyttävät hyväkseen lukuja. Itse asiassa ”faktatietoon” alkaa olla yhä vaikeampi luottaa juuri siksi, että tilastoja esitetään toisinaan niin täysin virheellisellä tavalla.

Joku tiettyä asemaa tai mielipidettä puolustava voi joutua kiusaukseen väärentää tilastoja tai noukkia niistä vain valikoitua tietoa omaa näkemystään tukeakseen. Tilastojen manipulointiin saatetaan turvautua esimerkiksi silloin, kun ideologia painaa vaakakupissa enemmän kuin totuus. Halutaan esittää faktat tietyllä tavalla, vaikka kaikille on selvää, että tieto ei pidä paikkaansa. Huijataan luvuilla ja etsitään valikoituja todisteita kuvitellusta todellisuudesta.

Oletetaanpa esimerkiksi, että tilastot osoittavat tiettyyn etniseen ryhmään kuuluvien ihmisten olevan vahvasti yliedustettuina tietyn tyyppisten rikosten tekijöinä. Sellaista tietoa voidaan välittää eteenpäin eri tavoin sen mukaan, mihin pyritään. Se, joka toivoo lisäpanostusta integroiviin toimintoihin, kuten työmarkkinoihin, voisi käyttää tällaista tietoa omiin tarkoituksiinsa. Ei kuitenkaan ole aivan mahdoton ajatus, että samaa tietoa käyttäisivät hyväkseen nekin, jotka mieluummin ratkaisivat tilanteen korostamalla etnisiä eroja. Pitäisikö median siinä tapauksessa pidättäytyä julkaisemasta tietoa?

Houkutus jättää totuus kertomatta ei kuitenkaan yleensä johda noin julkisiin seurauksiin. Pienet, sinänsä vaarattomat valheet (joita usein kutsutaan valkoisiksi valheiksi) voivat saada jalansijaa myös päivittäisessä vuorovaikutuksessamme. Useimmiten valkoiset valheet kumpuavat oikeastaan siitä, että pelätään ristiriitoja tai halutaan olla aiheuttamatta mielipahaa.

Ja epämiellyttävien totuuksien kiertämisestä saattaa tulla (huono) tapa. Vaikka tarkoitus on usein hyvä, siitä seuraa, että totumme epärehellisyyteen, ja silloin todellinen keskinäinen ymmärrys jää lopulta saavuttamatta.

Palaan kaikkiin näihin valheiden variaatioihin myöhemmin. Aiheesta on nimittäin paljon ammennettavaa.

HENKILÖKOHTAISILLA TASOLLA

Valehtelemisen sudenkuoppien torjuminen edellyttää yhteiskunnallisten arvojen ja oman henkilökohtaisen vastuun tarkastelua ja säätämistä. Rehellisyyden ja moraalisen selkärangan omaksuminen alkaa luultavasti tietoisesta ja kriittisestä ajattelusta.

Meidän pitäänee kaikkien kyseenalaistaa itsemme entistä useammin. Informaatiota tulee aivan liian paljon, ja sen suurkuluttajina meidän pitää antaa itsellemme aikaa ja mahdollisuus arvioida meille tarjottuja tietoja ja uutisia kriittisesti. Täytyy ehtiä käydä faktoja läpi ja arvioida lähteitä, välttää hätäisiä tai tunteisiin perustuvia johtopäätöksiä ja nähdä valeutusten läpi.

Ehkä ajattelet, että eihän se voi onnistua. Kuka ehtii tuon kaiken?

Ei ehdikään, aivan niin. Ja kaiken niskaamme valuvan moskan lähettäjät tietävät sen oikein hyvin. Siksi he suoltavat sitä yhä enemmän, täysin tietoisina siitä, että osa siitä todella jää päähämme.

Mutta muistatko, miten Hitlerin propagandaministeri Göbbels väitti valheen muuttuvan totuudeksi, kunhan sitä toistetaan tarpeeksi monta kertaa? Ei se ihan noin helposti käy, vaan siltä vain tuntuu.

”Et rakasta minua enää”

Seuraavaksi esimerkki, jota voimme tarkastella vähän pitempäänkin. Vaimo kysyy mieheltään, miksi tämä ei enää rakasta häntä. Ai ai. Mutta miksi vaimo kysyy? Ja mitä miehen nyt pitäisi sanoa? Ilmeinen vastaus on, että kyllähän hän tietenkin rakastaa vaimoaan. Naisen kysymyksen motiivi on

se, että hänen mielestään mies ei ole viime aikoina huomannut häntä riittävästi. Ehkä mies ei ole syystä tai toisesta huomannutkaan naista, kuka tietää. Ehkä mies on ajatellut viime aikoina liikaa omia ongelmiaan. Niinpä nainen sanoo, että ei usko miehen enää rakastavan.

Se saattaisi ihan hyvin olla valhe. Vaimo tietää aivan hyvin miehen rakastavan häntä, mutta hän vain kaipaa huomiota. Tilanne äityy vielä pahemmaksi, kun mies vannoo rakastavansa vaimoa enemmän kuin koskaan, vaikka juuri sillä hetkellä häntä ärsyttää suunnattomasti, että hänet kyseenalaistetaan. Tuon tapainen käyttäytyminen saa miehen itse asiassa ajattelemaan vaimosta negatiivisemmin. Pahimmassa tapauksessa hänkin valehtelee. Ehkä hän on vain väsynyt vaimoon.

Vaimo toistaa väitteensä: *Et rakasta minua enää.*

Vaimo käyttäytyy noin, vaikka tietää, että mies on ollut ankarasti kuormitettu pitkän aikaa ja on siksi unohtanut kukat ja rakkauden. Mistäpä minä tietäisin.

Mies vastaa taas, että nainen on hänen tärkeysjärjestyksessään ensimmäisenä, mikä on jälleen valhe. Itse asiassa hän on viettänyt valtavan paljon aikaa töissä. Joten nyt hän luettelee erilaisia syitä siihen, miksi hän on käyttäytynyt niin kuin on käyttäytynyt. Kaikkien niiden tarkoitus on kuulostaa hyviltä syyiltä juuri tässä tilanteessa.

Pian molemmat ovat keskellä tunteisiin perustuvaa asemasotaa, josta kumpikaan ei selviä voittajana.

Helpommalla olisi tietenkin päästy, jos nainen olisi sanonut, että hän ei *tunne* itseään rakastettavan, koska mies viettää niin paljon aikaa töissä. Ja mies olisi voinut vastata jotain siihen tyyliin, että ymmärtää sen ja lupaa osoittaa tulevaisuudessa asettavansa vaimon tärkeysjärjestyksessä ykköseksi. *Mitä sanoisit, jos pidettäisiin treffi-ilta perjantaina?*

Se ehkä olisi näppärä ratkaisu? Kymmenen minuuttia myöhemmin molemmat voisivat paljon paremmin. (Kai kirjoitit tämän muistiin?)

Valehteluun on useita syitä

Kuka ei olisi joskus vastannut esihenkilön kysymyksiin valehtelemalla hänelle tietoisesti päin naamaa?

Tehtävä on kohta valmis, saat sen pöydällesi keskiviikkona.

Kukaan ei vastannut, kun soitin.

Anteeksi, että olen myöhässä, mutta olisit nähnyt aamun liikenteen.

Pojallani on sikotauti, siksi en voi tulla kokoukseen.

Tietenkin on kuitenkin valheita, joiden tarkoitus on oikein hyvä. Vanhempamme ovat opettaneet meitä kiittämään ruoasta ja sanomaan, että se on hyvää, vaikka se maistuisi hirveältä. Ja sanomaan, että Agata-tädin koti on todella hieno, vaikka tädin tapetit aiheuttavat unohtumattomia painajaisia. Joskus on kuitenkin moraalaisesta ja eettisestä näkökulmasta tärkeämpää olla mieluummin kiltti ja ystävällinen kuin totuudenmukainen.

Kyllä sinä siitä selviät, sanomme ihmisille, joista välitämme, vaikka emme pystyisi yhtään ennustamaan, miten kaikki menee.

Niinpä niin. Jotkin valheet täyttävät jonkinlaista yhteiskuntatehtävää, ja joskus valheet pelastavat huonosti toimivia ihmissuhteita.

REHELLISYYS MAAN PERI?

No tuota. Niin kuin jo kirjan alussa mainitsin, rehellisyyden käsite on äärettömän tärkeä, kun tarkoitus on kasvattaa luottamusta ja edistää terveitä ihmissuhteita. Moni on kieltämättä kautta aikojen väittänyt, ettei kukaan ole täysin vapaa valehtelemisestä. Se taas johtaa väittämään, että kaikki valehtelevat jollain tavalla tai jossain määrin.

Ehkä kaikkia totuudesta poikkeavia väittämiä ei pitäisi tuomita lopullisesti. Valheiden kirjo ulottuu tuiki tavallisesta liioittelusta vakavampiin muotoihin, kuten täysin hihasta vedettyjen juttujen keksimiseen ja karkeisiin valheisiin. Vaikka suurin osa meistä osaakin kaunistella puheitaan sopivan vaarattomasti pyrkiessään säilyttämään sovun ihmissuhteissaan tai välttäänsä toisen loukkaamista, se ei silti tarkoita sitä, että kaikki valehte-

lisivat yhtä paljon koko ajan. Olen lukenut monta tutkimusta, jotka osoittavat suurimman osan ihmisistä valehtelevan itse asiassa vain suhteellisen vähän ja säästävän valheitaan tavallisesti vain strategiisiin tarkoituksiin.

Rehellisyys edellyttää hyvää tarkoitusta. Petollisuuden vaikuttaminen on sen sijaan usein monia erilaisia tekijöitä. Joissakin tapauksissa valheet voivat olla vaistomainen reaktio tuomitukseksi tulemisen tai negatiivisten seurauksien pelkoon. Meidän on vain hyväksyttävä, etteivät kaikki valehtele pahantahtoisesti. Sinä ainakaan et, enkä minä. Hah hah.

Ihmisuhteet nojaavat luottamukseen, ja sen takia toistuva vilppi aiheuttaa vahinkoa. Yksittäisen ihmisen luonteeseen kuuluva suoraselkäisyys ja luotettavuus käyvät ilmi pitkäaikaisessa vuorovaikutuksessa, kun taas valehtelu nakertaa vähitellen luottamusta. Sosiaalinen dynamiikka saa särön. Se on täysin ymmärrettävää. Kuka haluaisi pitää lähelläään valehtelijaa?

Valehteluun vaikuttaa kulttuuri...

Maantieteellä ja kasvatuksella saattaa olla suuri vaikutus siihen, miten valehteluun ja vastaavasti totuuden puhumiseen suhtaudutaan. Eri maissa suhtaudutaan eri tavoin. Esimerkiksi itäaasialaisissa kulttuureissa painotetaan kunniaa ja muun muassa siveys ja eettisyys ovat tärkeitä arvoja. Rehellisyyden vaatimus on niissä sen takia korostunut, ja samoin on tärkeää nauttia ja edistää keskinäistä luottamusta. Vastaavasti joissain kulttuureissa valehdellaan enemmän. Esimerkiksi länsimaisessa yhteiskunnassa painotetaan tilannekohtaisia tarpeita: toisin sanoen etusijalla on kullakin hetkellä itselle edullisin toimintatapa.

Rikollispiireissä lienee ihan oikeutettua kysyä, moniko niissä puhuu totta. Millaista kulttuuria rakentavat esimerkiksi gangsterit, joista aika moni on yhtä aikaa sekä psykopaatti että sosiopaatti ja jotka suorastaan elävät valehtelusta ja petoksesta? Valheet ja petokset ovat niin kiinteä osa heidän maailmaansa, että on vaikea uskoa siinä kuplassa elävien luottavan kehenkään toiseen. Lainkuuliaisen kansalaisen on vaikea asettaa itsensä tuollaiseen asemaan.

Kautta historian tunnetaan esimerkkejä kulttuureista, joissa totuudenpuhujia ei ole erityisesti arvostettu. Esimerkiksi hallituksen kritisointi onnistuu hyvin minun maailmankolkassani, mutta huonommin jossain diktatuurissa.

Vanhan DDR:n kommunismiin perustuvaa yhteiskuntaa hallitsi vuosikymmenten ajan pelko. Noin joka kolmannen kansalaisen arvioidaan olleen jonkinlainen valtion kätyri, ja sen takia kaikki valehtelivat kaikesta aivan koko ajan. Kukaan ei uskaltanut ottaa vastuuta mistään, koska jos omat mielipiteet eri asioista kulkeutuisivat väärien ihmisten tietoon, se aiheuttaisi suuria riskejä.

Jotkin kulttuurit ovat kieltämättä muita korruptoituneempia, ja sellaisissa ympäristöissä totuudella ei ole kovinkaan hyviä elinmahdollisuuksia kotioven ulkopuolella.

Valehtelu aiheuttaa ongelmia luonnollisesti myös täällä pienessä Ruotsissamme, jokseenkin hyvin toimivassa yhteiskunnassa. Kansainvälisestä näkökulmasta tarkasteltuina ongelmamme saattavat tosin vähän naurattaa. Meillä on perinteisesti ollut hyvin sopimatonta kerskua omilla saavutuksillaan.

Jos joku menestyy paremmin kuin minkä hänen ympärillään olevat kykenevät sulattamaan, hän voi olla varma siitä, että hänet yritetään syöstä valtaistuimeltaan. Jos joku ansaitsee paljon, monet olettavat, että hän on ryövännyt ne rahat muilta eikä suinkaan tehnyt vuosikausia ahkerasti töitä ja ottanut järjettömiä riskejä. Tällaista näkökantaa heijastaa kuuluisa, tanskalais-norjalaisen keksijän lanseeraama Janten laki. Sen perimmäinen viesti on se, että meidän olisi parasta pitää henkilökohtaiset menestyksemme sisällämme, jotta emme ärsyttäisi liikaa ympäristöä.

Tässä sitaatti Janten laista. Kyseessä on laki numero seitsemän:

Älä luulekaan, että kelpaisit mihinkään.

Mitähän näin murheellisesta asenteesta seuraa?

Kuinka ihmeessä sait tuollaisen hyvin palkatun huipputyön? Kenet firmassa tunnet?

Mitä tuohon voi vastata?

Äh, minulla oli vain onnea.

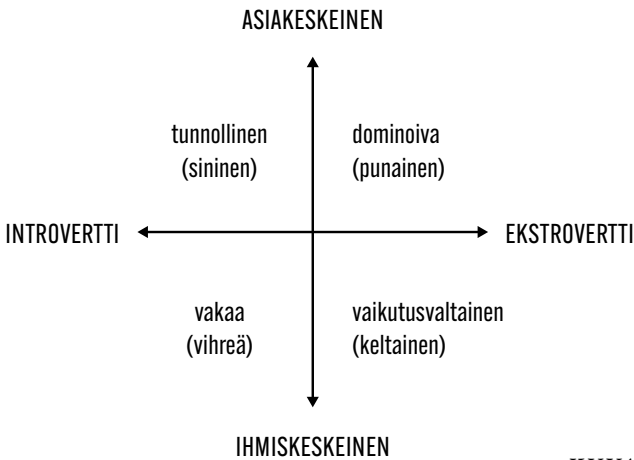
Ei aio myöntää, että on paiskinut hartiavoimin töitä yhdeksän vuoden ajan. Vähättelee asiaa kummallisesti. Mutta valehtelee edelleen.

... mutta joskus on ihan oikein valehdella

Mitä tästä kaikesta voi oikeastaan päätellä? Ehkä tämän: jos vaikka voitaisiinkin väittää, että epärehellisyyttä on aivan kaikkialla, usein kuitenkin unohdetaan, että kyseiseen epärehellisyyteen on usein syynsä. Siksi minulta on ehkä pikkuisen epäoikeudenmukaista väittää yksiselitteisesti, että *kaikki valehtelevat*, jos en ota huomioon inhimillisen käyttäytymisen monimuotoisuutta ja totta puhuen aika vaikeaa dynamiikkaa. Kaikilla ihmisillä on kyky olla rehellinen, ja todellinen luonteen mitta onkin se, kuinka usein yksilö päättää oikeasti noudattaa ja suosia rehellisyyttä. Itselleni on selvää, että kunnioitan enemmän sitä, joka kykenisi valehtelemaan itsensä ulos jostain tilanteesta – mutta ei tee niin – kuin sitä, joka ei kykene valehtelemaan ollenkaan. Mietipä sitä.

KÄYTTÖKELPOISTA TIETOA - NELJÄ VÄRIÄ

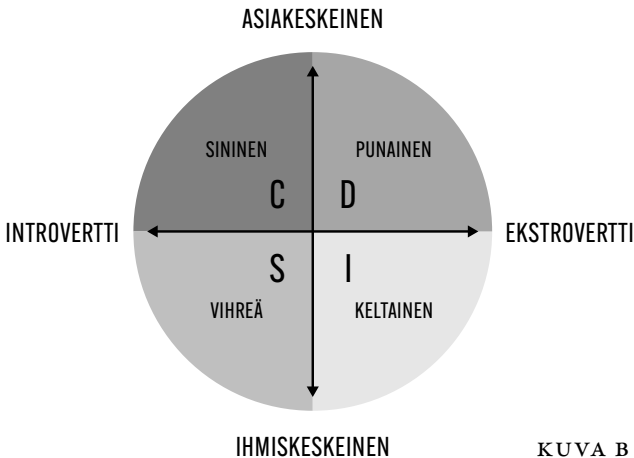
Ihmisten käyttäytymisen ja henkilökohtaisten ominaisuuksien väliset erot ovat, kuten tavallista, erittäin mielenkiintoinen ja kiehtova alue. Katsokaamme siis, löytyykö tiettyjen käytösmallien ja valehtelemisen välillä yhteyksiä. Niin kuin ehkä tiedät, olen useassa aikaisemmassa kirjassani kirjoittanut DISC-teoriasta ja neljästä väristä. Jos nämä kirjat luettuasi koet olevasi teorioiden täysin oppinut asiantuntija, ehkä et tarvitse seuraavaa lukua. Neuvon kuitenkin, että sittenkin kertaisit aiheen nopeasti, jotta pysyisit kärryillä, kun viitataan väreihin myöhemmin tässä kirjassa. Joten hyppää kyytiin.

KUVA A

Fiksu tapa havainnollistaa ihmisten käyttäytymistä

Ehkä olet kuullut puhuttavan menetelmästä, jossa ihmisen käyttäytyminen luokitellaan neljään väriin: punainen symboloi dominointia, keltainen vaikutusvaltaisuutta, inspiroivuutta, vihreä vakautta ja sininen tunnollisuutta. Tälle pohjalle rakentuu maailmalle laajasti levinnyt DISC-teoria.

KUVA B